

Kapitel 38. Demokratiet i markedets optik

38.1. De to problemer i liberal demokratiteori

Vi så i Kapitel 36 at liberalismens politiske stamfædre - Locke, Stuart Mill og Lord Acton - dårligt kan betegnes som demokrater.

I dette kapitel¹ skal vi undersøge nyere liberal demokratiteori: I hvilken udstrækning kan og vil den give en normativ begrundelse for demokrati?

Umiddelbart er der to problemer:

Det almene problem er at liberalismens fundamentalværdi, individuel frihed, i bedste fald gør politik - herunder demokrati - til blot et middel, altså uden egenverdi, i værste fald til en fjende, altså med negativ værdi. Den nærliggende løsning er at reducere politikken, dermed demokratiets, domæne så meget som muligt ('minimalstaten'), hvilket kan ske dels ved at udvide individets domæne, dels ved at udskille økonomi som ikke-politik.

Det specielle problem består i at demokratiets princip om lige indflydelse for alle er i umiddelbar modstrid med individuel frihed, for individerne har forskellige ressourcer og muligheder. Liberalismens fundamentalværdi udtrykkes rent i markedets princip om indflydelse efter privatejendommens størrelse, mens det synes som om demokratiets lighedsprincip indbegriber en undertrykkende nivellering af individerne. Den nærliggende løsning er her at minimere anvendelsen af flertalsvalg blandt vælgere med lige indflydelse (én stemme hver), til fordel for andre beslutningsprincipper.

I dette kapitel beskæftiger vi os med liberale forfattere, der på forskellig vis argumenterer for disse 'nærliggende løsninger'. Disse teorier - Buchanan, Hayek og Schumpeter - har det til fælles at de snarere er teorier mod end for demokratiet.

Dette beviser naturligvis ikke at liberalisme og demokrati nødvendigvis er uforenelige størrelser. For det første kan det tænkes at liberalismen i mindre fundamentalistiske versioner kan indgå i en holdbar legering med demokratiet. For det andet indbegriber demokrati ikke blot lige politisk indflydelse, men også at den enkelte har et frit politisk valg, og på det punkt er der en umiddelbar overensstemmelse mellem liberale og demokratiske værdier, om end det kan diskuteres hvor dybt den stikker.

Så vidt den normative politiske filosofi.

Derefter vender vi os til en mere nøgtern analyse af demokratiet. De-

mokрати handler om politiske valg, og derfor har det været oplagt for neoklassisk inspirerede økonomer (Downs og Arrow) at anvende valg-handlingsteorien på demokratiet. Downs diskuteres i afsnit 38.5., mens Arrow's - meget forskellige - teori behandles i næste kapitel.

38.2. Buchanan: Frihed eller demokrati?

38.2.1. Almene position

James Buchanan tilhører den libertære tendens indenfor neoliberalismen. Økonomiteoretisk er han modstander af neoklassikerne og tilhænger af den østrigske skole. Han afviser at gøre økonomisk analyse til en 'teknisk' disciplin, hvor legitimeringen af markedsøkonomien kommer til at afhænge af om den er effektiv i Pareto's forstand (effektiv ressourcefordeling med velfærdsoptimering), om den resulterer i 'market failures' (externaliteter) etc.; han afviser ligevægtsmodeller med agenter, der allerede har al relevant information. Hans tilgang er udtrykkeligt politisk og normativ. Markedsøkonomi legitimeres ikke ved at leve op til den generelle ligevægts arkitekttegninger af idealsamfundet, men ved at være den - principielt frie og derfor forud ubekendte - proces, som frie økonomiske agenter sætter i værk.²

Dette præger hans analyse af politiske fænomener. Han er kendt for at have grundlagt 'public choice' teorien, hvor politikere ses som selviske,³ hvilket giver anledning til såkaldte 'government failures'; det er naivt at tro at regeringen som en anden helgen blot reparerer 'market failures'. Men som sagt er disse effektivitetsbetragtninger ikke centrale for Buchanan.

Buchanan er uden tvivl ekstremt højreorienteret og derfor marginal i politisk forstand. Men han er vanskelig at affeje, fordi den politiske ekstremisme giver sig udtryk i teoretisk konsekvens.

38.2.2. Frivillig politik

Buchanan's fundamentalpræmis er individets værdier. Kollektive eller sociale værdier - for ham er det det samme - tager han afstand fra: begreber som 'den nationale interesse', 'det fælles bedste', 'den almene vilje' er mystiske og/eller forkastelige (1986: 87).

Fra dette standpunkt vurderes alle sociale fænomener, herunder demokrati forstået som flertalsvalg. Da intet står over individets værdier, må udgangspunktet være at politisk tvang er forkastelig. Frihed er det højeste

gode, og den dikterer at politiske sammenhænge skal baseres på frivillige kontrakter.

Det ideelle ville være, at alle individuelle værdier realiseres, således at vi alle vinder. Principielt er dette ikke udelukket, for politik er iflg. Buchanan lige så lidt som markedet et nul-sums spil (1986: 90), men han erkender at det ofte ikke er muligt i praksis. Imidlertid bør man **stræbe** mod politiske 'spil', hvor alle kan vinde. Det er bedre at lade det være op til den enkelte om vedkommende vil holde ferie i juli eller august end at stemme om en fælles ferieperiode, for i sidste tilfælde undertrykkes et mindretals værdier; det er 'perverst' at se det som et mål i sig selv at udstrække demokratiet til så mange områder som muligt (1986: 252f). Af samme grund er et krav om énstemmighed at foretrække for flertalsvalg, for den der har vetoret kan ikke undertrykkes; énstemmighed kan ikke praktiseres i dag til dag politikken, men han insisterer - følgende Locke - på det som **overordnet** princip, dvs. ved vedtagelsen af den grundlov, der fastlægger beslutningsprocedurerne - herunder flertalsprincippet domæne.

Buchanan betragter som nævnt menneskene som selviske, også i deres politiske existens. Fra Hobbes og fremefter har dette ofte været taget som et argument for nødvendigheden af en repressiv stat. Buchanan vender sagen om og bruger det som et argument for at de politiske institutioner bør indrettes således, at de i så ringe udstrækning som muligt stiller ideelle eller moralske, dermed undertrykkende, krav til menneskene (1962: 266f). Også her fastholdes den individualistiske præmis med jernhård konsekvens: mere plads til selvisheden.

Flertalsvalg er altså **umoralsk** (forkasteligt), fordi det undertrykker individet. Men hertil kommer, at resultatet af det er **irrationelt** af langt mere fundamentale grunde end det fremgår af Arrow's analyse, som vi ser på i næste kapitel. Hvorfor? Jo, når vi vælger på markedet mellem at købe ris og kartofler, så oplever vi med sikkerhed konsekvenserne af valget: vælger jeg ris, så får jeg ris (og ikke kartofler); det giver mig et umiddelbart incitament til at skaffe mig informationer om kvaliteten af de to produkter. Anderledes ved politiske valg. Da min stemme ikke har en direkte effekt - den er en dråbe i havet - har jeg ikke noget motiv til at informere mig, altså være rationel og ansvarlig:

"When the absence of linkage between individual behaviour and result is combined with the necessary difficulty in estimating opportunity

costs, the essentially irresponsible nature of collective decisions becomes apparent, and quite apart from the more widely discussed (but largely irrelevant) prospects of collective 'irrationality' in the sense of the voting cycle. The pattern of decisions taken under majority or plurality voting rules may bear little or no relationship to any underlying 'true evaluation' of the citizens, if there exists no voting cycle at all" (1986: 236; 'voting cycle' refererer til Arrow).

Tesen om demokratiets uansvarlighed er ikke ny. Den findes hos Schumpeter og er siden dukket op i 'free rider' problemet, der menes at indebære at vælgeren gratis kan stemme for offentlige udgifter, med en opsvulmet velfærdsstat til følge. Forudsætningen er stedse den selviske vælger, en forudsætning, som jeg nedenfor søger at vise er forkert.

38.2.3. Almen, men ikke lige valgret

Buchanan tager naturligvis afstand fra en Rousseau'sk almenvilje, inkarnationen af en kollektiv værdi. Det frie politiske valg har her kun værdi i den udstrækning, det formår at generere det 'rigtige' resultat, hvilket indebærer at begrundelsen for demokratiske procedurer bliver rent instrumentel. Men en sådan begrundelse er uholdbar, skriver Buchanan, for det kan meget vel tænkes at for eksempel den mandlige halvdel af borgerne kan finde frem til det 'rigtige' resultat; almen valgret er ikke begrundet (1986: 250f).

Denne kritik må være korrekt, og den kan skærpes til at valg overhovedet er ubegrundet, fordi en diktator, en Filosofkonge, måske er bedre egnet til at finde en sådan almenvilje. Buchanan konkluderer at demokratiet i stedet må begrundes normativt, nemlig som udtryk for den højeste værdi: de individuelle præferencer. Når dette er den normative basis, bliver der ingen gode grunde til at fratage for eksempel kvinder stemmeretten. Alle har krav på politiske rettigheder.

Men hvad er det Buchanan dermed har begrundet? Han har begrundet **almen** valgret. Så langt kan man komme, når udgangspunktet er den enkeltes frihed. Men han har ikke begrundet **lige** valgret, dermed politisk lighed. Derfor har han ikke begrundet demokrati, forstået som lige politisk indflydelse. Tværtimod er hans skrifter ét stort argument for at delegitimere et sådant demokrati. Det er ham særdeles bevidst:

"Within the constitutionally or legally authorized exercise of governmental or state power, political arrangements must be characterized by

political equality of all those who are included in the polity's membership, at least in some ultimate **ex ante** sense. This requirement need not, as noted earlier, guarantee that all persons carry equal weight in a defined collective choice" (1986: 246).

Lige politisk indflydelse er altså ikke en fundamentalværdi for Buchanan, og når den kommer i strid med princippet om frivillige kontrakter må den bøje af. Dette kommer til udtryk på to punkter:

1) Flertalsvalg. Vi har allerede set at dette for Buchanan højest er et nødvendigt onde. Som han rigtigt og udtrykkeligt anfører, kan flertalsvalg nemlig ikke udledes at kontraktssynspunktet:

"The removal of the sacrosanct status accorded to majority rule was one of the main purposes of Buchanan and Tullock's 'The Calculus of Consent'. ... Majority rule, as a uniquely legitimate principle of political decisions, cannot be derived from the contractarian perspective as such" (1986: 243).

Énstemmighed må have normativ forrang,⁴ men det kan naturligvis tænkes at borgerne - énstemmigt - vedtager en procedure med flertalsvalg; det kan også være at de finder det mere hensigtsmæssigt indenfor nogle områder at kræve kvalificeret flertal.

Denne forbeholdne holdning til flertalsvalg kan ses som en følge af at Buchanan underordner politisk lighed (lige politisk indflydelse) under politisk frihed. Politisk lighed kræver en valgprocedure, hvor alle borgers stemmer tæller lige. Formelt er dette opfyldt ved krav om énstemmighed (alle har veto) eller kvalificeret flertal. Men reelt indebærer disse systemer - som nævnt af Arrow, 1951: 119f - en indbygget fordel for status quo, dvs. tilhængere af 'det bestående' får større politisk indflydelse end 'fornyere'. Dette er uforeneligt med demokratiets flertalsprincip:

"Hvis der krævedes kvalificeret flertal eller endog enstemmighed, ville man vel nok også opnå, at færre blev bundet ved indførelse af en ordning, de ikke kunne billige. Men til gengæld ville den engang indførte ordnings ændring eller ophævelse være afhængig af tilsvarende tilslutning, således altså, at **mindretallets vilje blev bestemmende over flertallet**. Denne konsekvens undgås kun ved flertalsprincippet" (Ross, 1946: 132; min fremhævelse).

2) Stemmehandel. I dag er handel med stemmer forbudt og betragtes vel som odier. Hvorfor egentlig? spørger Buchanan (1962: 270ff). Hvis formålet med stemmeafgivning havde været at virkeliggøre en idé om det fælles bedste, ville det være moralsk faneflugt at afhænde stemmen. Men da formålet er at virkeliggøre mine præferencer, mine individuelle værdier, bliver stemmen et gode på linie med andre. Hvis A kan sælge sin stemme til B i en fri handel, må dette jo betyde at begge ser en fordel i handelen; begge øger deres nytte, og hvad skulle der være galt ved det? Jeg skal ikke komme nærmere ind på Buchanan's overvejelser over fordele og risici ved stemmesalg: hovedsagen er at han ikke har principielle indvendinger herimod, selv om den indlysende praktiske konsekvens er at den rig vil købe sig til politisk magt.

Dette er vel den ultimative konsekvens af at reducere politik til økonomi, at se demokratiet i markedets billede. Og dog, hvorfor ikke løbe linen ud: hvorfor skal hver borger have en oprindelig forsyning på én stemme hver? hvorfor denne forudsatte egalitarisme? I diskussionen af stemmehandel antager Buchanan **lige** stemmeret, men som nævnt er han generelt ikke forpligtet overfor et sådant princip. Hver anden sætning i Buchanan's skrifter trækker i retning af den indlysende konklusion: at vi bør have politisk indflydelse i forhold til vor før-politiske indflydelse, dvs. i forhold til vor markedsindflydelse. I politik bør der stemmes efter hoveder, ikke efter hoveder, og Buchanan burde anbefale en forfatning i stil med den gamle Prøjsiske, hvor dette var grundidéen. Her ryster Buchanan ukarakteristisk på hånden, thi disse konsekvenser drager han ikke.

38.2.4. Frihed, lighed og demokrati

Buchanan's analyse er værdifuld, fordi han med - næsten - urokkelig konsekvens expliciterer den politik og det 'demokrati', der følger af en stædig fastholden af normativ individualisme; enhver skygge af en tvang over for dette individ kræver han legitimeret med udførlige bilag.

Han mener selv at hans standpunkt, hans fundamentalpræmis, er **menneskets** frihed. Men det kan der stilles spørgsmålstegn ved. Hans udgangspunkt er det særlige før-sociale menneskes frihed, dette individ der først gennem kontrakten indgår i sociale relationer; hvis det har lyst, vel at mærke, dvs. ser et formål, en nytteforøgelse, derved. Menneskelige værdier bliver til individuelle, a-sociale værdier, og derfor giver det sig selv at sociale værdier ('kollektive værdier') i sig selv er ikke-menneskelige og ret beset mystiske.

Alternativt kan man betragte dette a-sociale menneske som en torso, et forkrøblet menneske. Man kan betragte mennesket som i bund og grund socialt, som født ind i og uadskilleligt fra de sociale relationer. I så tilfælde bliver sociale værdier en integreret del af menneskets værdier.

I Buchanan's optik - i enhver individualismes optik - bliver politisk frihed individets oprindelige frihed **overfor** samfundet. Dette er individets fundamentalværdi, thi uden den **existerer** det ikke; det går til grunde ved at blive det sociale menneske, men Buchanan vil naturligvis sige at det går til grunde ved at blive undertrykt. Politisk lighed, derimod, er en social værdi, eftersom lighed ifølge sagens natur indebærer en sammenligning, en relation; det giver ikke mening at tale om politisk lighed for det før-politiske menneske. For Buchanan kan lighed derfor ikke være en fundamentalværdi; i bedste fald er det en afledet og betinget værdi, i værste fald en negativ værdi, et onde; jeg finder som nævnt at hans tankegang trækker i retning af den sidste mulighed.

Disse sammenhænge er vigtige ved begrundelsen af demokratiet, forstået som lige politisk indflydelse. Da politisk lighed er sekundær for den konsekvente individualisme, bliver demokratiet her vanskeligt, måske umuligt at begrunde. Hvis mennesket derimod ses som socialt, kan politisk lighed, dermed demokrati, ses som en fundamentalværdi. For så vidt falder demokrati mere naturligt for socialismen end for liberalismen. Dette afsløres meget klart af Buchanan's teori.

Samtidig afviser Buchanan, i sin kritik af Rousseau, en instrumentel begrundelse af demokrati, forstået som en begrundelse hvor demokrati ikke er udtryk for en værdi, men middel til at virkeliggøre en fremmed værdi, nærmere bestemt 'det almene vel'. Denne afvisning finder jeg som sagt rigtig. Men også for Buchanan kan demokratiets eventuelle værdi **kun** være af afledet karakter, nemlig som eventuelt middel til at virkeliggøre individets værdier; vi har med Buchanan set, at demokratiet ud fra denne synsvinkel er af højst tvivlsom værdi.

38.3. Hayek: Demokratiets begrænsede domæne

38.3.1. Idealforfatningen

Når man betragter demokratiet i markedets optik, kan man lægge vægt på markedets input-side eller dets output-side.

Markedets **input** er det frie valg (specielt det frie forbrugsvalg); dette er Buchanan's vinkel og derfor koncentrerer hans demokrati-analyse om

det politiske valg og dets karakteristika (flertalsvalg? stemmehandel? etc.). Markedets **output** er den usynlige hånd (Smith), den fremmede magt (Marx), den spontane orden (Hayek), altså den kollektive, over-individuelle tvang; dette aspekt er Hayek's perspektiv og det leder ham til nogle ret snævre grænser for demokratiets domæne.

Hans ideal hedder ikke The Free Society, men The Great Society, for han ser nogle problemer med den ubegrænsede frihed til vilkårligt at konstruere denne eller hin samfundsorden, jvf. den generelle præsentation af Hayek i Kapitel 5, specielt 5.5.

Hayek definerer sin position gennem en kritik af det ubegrænsede demokrati, hvor det suveræne folk bestemmer alt, fra almene retsregler til specifikke tilskud.⁵ Syndefaldet indtrådte i 1766, da det engelske Parlament hævdede sin ret til at gøre hvad det ville; resultatet er blevet det nuværende 'bargaining democracy', hvor politikken er inkonsistent, et skib uden ror, fordi parlament og regering trækkes omkring af skiftende interesser (Hayek, 1979: 2f og 99). Hayek er ganske enig med Buchanan i kritikken af vælgerens uansvarlighed og den kollektive beslutnings irrationalitet.

Hvad må der gøres?

Modsat Buchanan mener Hayek at traditionen er langt klogere end hvad det enkelte menneske kan finde på at vælge. Denne tradition er indlejret i generationernes udvikling og selektering af den bedst egnede spontane orden, og den kommer til udtryk i de regler for 'just conduct', som kan udlæses af sædvaneret (Common Law). Dette er lovens udspring og moralske fundament, og denne abstrakte lov skal sætte spillereglerne og dermed grænserne for politikken konkrete foranstaltninger. Modsat i dag hvor ét organ, Parlamentet, i én pærevælling vedtager regler, der gælder for alle, og særlige projekter, der tilgodeser bestemte grupper.

Løsningen på problemet er en konstitutionel opdeling (Hayek, 1979: 105ff):

1) Den Lovgivende Forsamling (Legislative Assembly) skal beskæftige sig med loven og kun den. Denne forsamling forholder sig ikke til samfundets interessekonflikter, og derfor bør synspunkter baseret på interesser være fremmede; loven handler i stedet om de almene spilleregler for disse konflikter og herom bør man have en (interesseuafhængig) **mening**. Dette sikres efter Hayek's opfattelse bedst gennem et arrangement, hvor hver årgang vælger et antal repræsentanter, når årgangen er blevet 45 år, altså har nået en vis modenhed. Det sikres at de valgte er uafhængige af

interesser, dels ved at de ikke kan genvælges (hvilket kunne friste nogle til at gøre sig populære hos nogle grupper), dels ved at de - efter at have tjent i måske 15 år - er sikret økonomisk gennem ansættelse i en ærefuld statsstilling (denne personlige økonomiske uafhængighed skulle sikre mod korruption).

2) Regeringsforsamlingen (Governmental Assembly) kan stort set få lov at fungere som vore dages parlamenter, med partivalg, regeringsskift osv.; dens domæne er konkrete foranstaltninger og motivet er den særlige **interesse**. Dette er relativt uskadeligt, fordi denne forsamling ikke har at gøre med egentlig lovgivning, men tværtimod er bundet af denne. Det er ikke uinteressant at notere, at mens Hayek tilstår almen valgret til den Lovgivende Forsamling (om end man kun stemmer én gang i sit liv, nemlig når man er 45 år) er det kun ægte **private borgere**, der skal have stemmeret til Regeringsforsamlingen; borgere, der er afhængige af staten, enten ved at være statsansatte eller ved at være understøttet økonomisk af staten, bør ikke have stemmeret; begrundelsen er den samme som Stuart Mill's, nemlig at samfundets gratister ikke skal have indflydelse på fordelingen af de midler, som tilsyneladende alene skabes i den private sektor (den offentlige sektor antages at være uproduktiv).

I det store og hele deler Hayek forfatningsideal med Aristoteles, jvf. Kapitel 36.1. I stedet for ubegrænset demokrati vil de begge have konstitutionelt demokrati - af Hayek betegnet 'Demarchy', fordi 'archein'=at styre antyder mere disciplin end 'kratos'=magt - hvor folket (evt. regeringen) er bundet af den nedarvede lov.

38.3.2. Demokrati eller tradition?

Hayek forstår sig selv som tilhænger af demokrati. Det er dog ikke en værdi i sig selv, men en negativ værdi, nemlig det bedste middel til at beskytte mod tyranni:

"Not only peace, justice and liberty, but also democracy is basically a negative value, a procedural rule which serves as protection against despotism and tyranny, ... a convention which mainly serves to prevent harm" (Hayek, 1979: 133).

Demokrati er, mere præcist, værd at kæmpe for, fordi det er "the only method of peaceful change of government which men have yet discovered" (Hayek, 1979: 98).

Denne selvforståelse holder ikke. Hayek's ord og først og fremmest lo-

gikken i hans tænkning kan ikke give en begrundelse for demokrati og er på de centrale punkter i modstrid med demokratiet.

For det første: Det er ikke korrekt at man ikke har opdaget andre metoder til fredeligt regeringsskifte end demokratiet. Indtil langt op i forrige århundrede havde man i England et system, hvor den største del af befolkningen var udelukket fra politiske indflydelse; man havde liberalisme, med nogen politisk frihed ikke almen frihed til at stemme, men dog ytrings- og organisationsfrihed), men ligegyldigt hvad man i øvrigt forstår ved demokrati giver det ikke mening at hæfte denne betegnelse på systemet; ikke desto mindre havde man i mange år evnet at udskifte regeringerne på fredelig vis. Argumentet om beskyttelse mod tyranner holder ikke som demokratibegrundelse.

For det andet: Faktisk kommer man i tvivl om, hvorvidt demokrati for Hayek har noget at gøre med folkelig indflydelse. Visse udtalelser peger i retning af at han ser ovennævnte engelske system som et ideal, hvortil kommer at den indskrænkede stemmeret til Regeringsforsamlingen næppe er foreneligt med demokrati; de selvforsørgende - statsuafhængige - borgere udgør i Danmark en meget begrænset del af befolkningen. Hans betragtninger peger klart i retning af det eksklusive 'demokrati' for privatejere, som Locke i sin tid gjorde sig til talsmand for.⁶

For det tredje: Dette er det vigtigste punkt, fordi det vedrører det overordnede, regelsættende organ, nemlig den Lovgivende Forsamling. Her er der almen stemmeret. Problemet ligger et andet sted, nemlig i at hele Hayek's logik tilsiger at organet snarere bør være **lovfortolkende** end **lovgivende**, som de Atheniensiske Dikasteiria, der snarere skal opdage end opfinde loven. Forsamlingens medlemmer bør ikke have magt til at feje en hævdvunden regel til side til fordel for en eller anden moderne konstruktion. En sådan begrænsning bør indgå i forfatningen, på linie med kravet om at loven skal være en almen regel. Men her snakker Hayek - ukarakteristisk - udenom det afgørende punkt:

Forfatningen "would also have to recognize that, though alterations of the recognized body of existing rules of just conduct were the exclusive right of the Legislative Assembly, the initial body of such rules would include not only the products of past legislation but also those of not yet articulated conceptions implicit in past decisions by which the courts should be bound and which it would be their task to make explicit" (Hayek, 1979: 109).

Dette er for vagt. Det er klart at denne forsamling skal tage udgangspunkt i omtalte 'initial body', og det er klart at **hvis** denne skal ændres så er dette denne Lovgivende Forsamlings prerogativ. Men det er ikke det, det drejer sig om. Det drejer sig om at hele Hayek's samfundsfilosofi må tilsige en forfatning, der begrænser forsamlingens kompetence til at pille ved de spontant opståede regler, - ved de regler for retfærdig adfærd som historien har produceret og selekteret. Rousseau kaldte det Almenviljen, Hayek kalder det spontan orden og sædvaneret: Fælles er at det politiske systems overdommer bliver en overindividuel instans. Dette har ikke meget at gøre med folkesuverænitet og dermed demokrati.

Forfatningen bør altså indskrænke kompetencen eller domænet for denne forsamling - den eneste demokratiske hos Hayek - til et minimum. Det udviklede indebærer videre at det er uforståeligt, hvorfor denne forsamling overhovedet skal være demokratisk? hvorfor skal den vælges af folket, det være arriveret til en nok så moden alder? At skabe en ny lov kræver meninger (fx om retfærdighed), men at finde og fortolke en lov kræver ekspertise; her er alle meninger ikke lige gode. Hayek opererer med en Forfatningsdomstol, bestående af bl.a. professionelle jurister (hvem udpeger dem?), der kan tilsidesætte den Lovgivende Forsamling, hvis det, denne vedtager, ikke er en 'lov'; hvorfor skal domstolen ikke **erstatte** denne forsamling?

Jeg vil konkludere at Hayek's samfundsfilosofi i sine ord, sine tendenser, men især i sine implikationer er udemokratisk. Den leder til et samfund, hvor den overordnede magt ligger hos en lovkyndig elite, og hvor den subsidiære magt monopoliseres af privatejerne.

38.3.3. Hayek og Rousseau

Umiddelbart synes det svært at finde en større modsætning end mellem Hayek's konservative frygt for hvad folket kan finde på, og Rousseau's radikale idéer om demokrati og folkesuverænitet. I Hayek's selvforståelse repræsenterer Rousseau da også alt det, som han selv er imod, nemlig den 'falske' - rationalistiske og planlæggende - individualisme, der "always tends to develop into the opposite of individualism, namely, socialism or collectivism" (Hayek, 1949: 4).

Men ser vi nærmere efter viser der sig nogle slående ligheder i de to's samfundsfilosofi. Rousseau's individer er planlæggende, for så vidt som de bevidst indgår en samfundskontrakt, men det er fællesgods for en lang liberal tradition. Det særlige ved Rousseau er hans begribelse af forhold-

det mellem individ og samfund som et antagonistisk forhold mellem privatinteresse og Almenvilje. Her er individet ikke designende, for Almenviljen er en over-personlig socialitet, en kollektivitet, der er apriori i forhold til individerne; individerne kan tage fejl, Almenviljen har altid ret. Hvad Hayek kalder 'falsk individualisme' omhandler et menneske med social bevidsthed og er derfor overhovedet ikke individualisme. Rousseau er 'sand' individualist i lige så høj grad som Hayek, og de hjemfalder **begge** til individualismens logik: At når mennesket forudsættes som asocialt kan samfundet kun være dér, hvor mennesket ikke er, hvorfor samfundet bliver overpersonligt (jvf. Kapitel 11). Men Hayek ser ikke denne splint i hans eget øje. Han ser ikke at den spontane orden og sædvaneret, som hans mennesker må bøje sig for, er det kollektive samfund.

Almenviljen og den spontane orden er udtryk for det samme, nemlig at det menneske, der indgår i et samfund som det ikke **vil** - altså det private menneske - må skabe et fremmed og undertrykkende samfund.

Deraf de slående paralleller mellem Hayek og Rousseau:

- den mystiske forvandling af privatinteresserne til Almenviljen/den spontane orden,
- idéen om at loven skal sigte mod det almene om hvis sande karakter der kun kan være forskellige meninger,
- opfattelsen at politikens fjende er de partikulære interesser. Her er der dog en gradsforskel mellem Rousseau, der vil undertrykke særinteresserne, og Hayek, der blot vil udskille dem og underordne dem under loven.

38.4. Schumpeter: Demokrati som marked

Joseph A. Schumpeter begreb udtrykkeligt demokratiet i markedets billede. Hvor den klassiske demokratiteori efter hans opfattelse begreb demokratiet som en idéernes slagmark,⁷ beder Schumpeter os om at komme ned på jorden, hvor de politiske agenter styres af egeninteressen, i stil med det klassiske billede af Homo Oeconomicus. Vælgeren stemmer på det parti, der giver ham eller hende størst økonomisk fordel; politikeren, på sin side, stræber efter maximal magt og udbyder derfor de idéer, det partiprogram, der formodes at tiltrække flest vælgere. Den nyttemaximerende forbruger og profitmaximerende foretager finder således deres politiske pendant i hhv. vælgeren og politikeren. Politikerne **konkurrerer** om stemmer, dermed magt, og ligesom produktion er 'inci-

dental' i forhold til profit, således er idéer 'incidental' i forhold til magt (Schumpeter, 1942: 282).

Schumpeter's billede af politik er den perfekte modsætning til Rousseau's, for hvem ingen tænker på sig selv 'when he votes for all' (Rousseau, 1755/62: 68). Og det kan ses som et borgerligt modstykke til Marx's ideologikritik, for hvor Marx (i en noget firkantet version) ser politik og idéer som blot udtryk for klasseinteresser, ser Schumpeter dem som udtryk for individuelle interesser.

Hvis man just har vendt det sidste blad i en bog med højtflyvende overvejelser over demokratiets sammenhæng med autonomi, frihed, lighed etc., får Schumpeter's teori en befriende 'no nonsense' kvalitet. Det beror på at det er en deskriptiv teori om det angelsaksiske demokratis faktiske funktionsmåde. Det er ikke en normativ begrundelse for demokrati. Faktisk indeholder den et arsenal af delhypoteser, der tilsammen gør det uforståeligt, hvorfor Schumpeter ikke konkluderer med at anbefale at demokratiet erstattes af et oplyst enevælde:

For det første har han en ringe mening om almindelige menneskers politiske indsigt. Følgende Hayek - kunne man sige - betragter han vor nære viden som troværdig og vort nære engagement som seriøst, men når det drejer sig om overordnede politiske anliggender er vi som børn (s.262). I fravær af en Kantiansk morallære må konsekvensen heraf være at fratage de fleste stemmeretten, altså afskaffe demokratiets kerne, nemlig politisk lighed. Schumpeter har da heller ingen principielle problemer med at 'demokratiet' tager stemmeretten fra hvem som helst (s.244f).

For det andet foregriber Schumpeter Arrow ved at skrive at selv i tilfælde af at alle er rationelle, er der ikke nogen grund til at tro, at den demokratiske proces overhovedet kan sammenfatte de individuelle viljer til en beslutning, 'that could in any convincing sense be called the will of the people' (s.254). Resultatet kan meget vel

"be equally distasteful to all the people whereas the decision imposed by a non-democratic agency might prove much more acceptable to them" (Schumpeter, 1942: 255).

Dette illustreres med at Napoleon som førstekonsul skar igennem og gennemførte nogle reformer, som alle havde en interesse i og alle ønskede, men som ikke kunne gennemføres med en mere demokratisk procedure, fordi de stridende fraktioner ikke kunne enes. Napoleon, ikke demokrati-

et, kunne virkeliggøre 'almenviljen'. Vi har atter et argument imod demokratiet.

Jeg vil senere argumentere at demokratiet skal forstås proceduralt, som en beslutningsproces, og at det som sådan har en egenverdi. Schumpeter ser også demokratiet som en metode, men underforstår - og det er det afgørende - at demokratiet **kun** er en metode, dvs. et instrument uden egenverdi: Demokratiet må vurderes ud fra de resultater, det kan producere. Og her er han altså pessimistisk, fordi det ikke kan udtrykke folkets mening.

Alligevel forsvarer Schumpeter demokratiet, for han mener at der er én ting, det kan 'levere', nemlig vælge en regering (s.273). Det er imidlertid ubegribeligt, hvorfor det inkompetente folk skal indblandes i dette valg, og hvorfor man ved en demokratisk regeringsdannelse kan undgå at fraktionskampe paralyserer processen.

Schumpeter kritiseres gerne for at give en alt for kynisk beskrivelse af demokratiet, men ret beset er hans aristokratiske teori en kritik af demokratiet, altså en begrundelse for at afskaffe det. Hans teori **om** demokrati implicerer en teori **imod** demokrati.

38.5. Downs: Den selviske vælger

Anthony Downs (1957) følger udtrykkeligt (s.29) i fodsporene på Schumpeter. Alle aktører handler selvsk.⁸ Vælgeren stræber efter flest mulige ydelser fra det politiske system, politikerne - hos Downs stedse organiseret i partier - stræber alene efter magt og parlamentsvalgets eneste funktion er at udpege en regering. Downs erkender muligheden for social - 'altruistisk' - motivation blandt vælgerne, men det afskrives som underordnet, og partiernes ideologier og forsikringer om at ville tilfredsstille vælgerens ønsker betragtes som 'windowdressing', på samme måde som virksomhederne stræber efter egen profit men gerne foregiver at have forbrugernes behov som mål.

Denne modellering af det demokratiske system er naturligvis i strid med en idealistisk model, der ser demokratiet som en idéernes kamp om udformningen af det gode eller retfærdige samfund; men den er også i strid med en marxistisk model, hvor partiernes ideologier udtrykker klasseinteresser, altså har et mål der rækker længere end uspecificeret magt. Det kan måske argumenteres at mens den marxistiske model på rimelig adækvat vis beskrev det gamle klassesamfund (jvf. det gamle fire-parti system i Danmark), reflekterer Downs et mere moderne, individualiseret

samfund.⁹

Forskellen mellem Schumpeter og Downs ligger i metoden. Downs opdagede det indlysende, nemlig at hvis demokrati reduceres til valg, må den økonomiske valghandlingsteori (Rational Choice) også kunne anvendes ved politisk analyse og derved give denne en mere stringent karakter. Den moderne valghandlingsteori er neutral mht. genstand og motivation (jvf. Kapitel 9); det første åbner for anvendelse på det politiske domæne, det sidste for fx 'altruistiske' motiver, men det udnytter Downs som sagt ikke, givetvis fordi motivationens præcisering til selvished er forudsætningen for at han kan drage nogle indholdsmættede konklusioner.

Jeg skal ikke tage stilling til om Downs' model er en rimelig approximation til det faktiske politiske system i et individualiseret samfund. Men det er givet at modellen er inkonsistent som en model af et demokrati; hans præmisser er uforenelig med demokrati, umuliggør altså et demokratisk system. Grunden ligger i det såkaldte **stemmeparadox** (som ikke må forveksles med Arrow's valgparadox, jvf. næste kapitel): Hvis vælgerne er selviske og rationelle - Downs antager også det sidste - vil ingen ulejlige sig med at sætte sig ind i partiprogrammerne og derefter have besværet med at bevæge sig hen til skolen for at stemme. Den enkelte stemme er nemlig en dråbe i havet; den enkelte har ikke en jordisk chance for gennem sin stemmeafgivning at sætte sine egne interesser igennem. Det demokratiske valg kan ganske enkelt ikke bruges hertil. Man kan strides om, hvorvidt Homo Politicus er selvisk eller ej, og man kan ikke udelukke at nogle selviske tåber finder på at stemme, men det er 100% sikkert at den 'selviske og rationelle vælger' er en umulighed, en selvmodsigende størrelse.¹⁰ Det er meget muligt at der er problemer med den gamle opdeling i en økonomi, hvor den selviske 'bourgeois' hersker, og en politik, hvor den socialt ansvarlige 'citoyen' er agenten, men ved blot at afskaffe den mere idealistiske Homo Politicus afskaffes demokratiet. Positivt udtrykt forudsætter demokratiet at vælgeren er **social**; hun må tænke på andet og mere end sig selv, uden at der dermed er taget stilling til om motivet er den 'almene interesse' eller fx en særlig ideologi eller gruppeinteresse.

Downs' præmis og genstand - rationel selvished og demokrati - slår hinanden for munden. Han var opmærksom på problemet, men uden af den grund at konkludere at en teori om demokrati **ikke** kan bygge på selviske agenter. Selvmodsigelsen fremstilles i stedet som et paradox,

dvs. en kun tilsyneladende modsigelse, og derefter går den vilde jagt gennem mange år og tidsskrifter - se Miller (1997) - for at løse det problem, der ligger i at de fleste faktisk stemmer. Principielt kan det gøres ved enten at socialisere vælgeren en anelse ('hvad siger de andre, hvis jeg ikke stemmer?') eller ved at afdemokratisere genstanden en anelse ('demokratiet kræver ikke at folk stemmer, kun at de har stemmeret'). Ved således at fjerne sig fra det rene tilfælde kan modsigelsen tilsløres, men ikke fjernes.

Hvorfor stemmer folk? Dette er det store og gådefulde problem for denne retning inden for politisk teori. Det ses ikke at det er et helt imaginært problem, nemlig alene skabt af teoriens inkonsistens; problemet eksisterer ikke hvis den selviske vælger erstattes af den sociale vælger, med meninger og interesser der rækker ud over hende selv.

38.6. Sammenfatning

Lad os sammenfatte de positive resultater af dette kapitels teorikritik.

Af Buchanan kan vi lære at en liberal teori, der konsekvent bygger på individuel frihed, leder til en skeptisk holdning til lige politisk indflydelse, dermed til demokrati.

Mens Buchanan bygger på den bevidst kontrakt og det individuelle valg, er Hayek's teori forankret i traditionen, således som den kommer til udtryk i sædvaneretten og den spontane orden; han er, i hvert fald i sin politiske teori, snarere konservativ end liberal. Fra denne vinkel er demokratiet først og fremmest farligt, for hvad kan folkeflertallet ikke finde på at beslutte? Løsningen er a) at indbygge konservative garantier i forfatningen, således at folkeflertallets kompetence begrænses, samt b) at reducere vælgerskaren til Regeringsforsamlingen til privatejerne, således at en uansvarlig 'bevillingspolitik' kan undgås.

Hayek's politiske model er inspireret af markedets usynlige hånd. Schumpeter henter sin model fra de selviske agents konkurrence på markedet. Hans ærinde er ikke at forsvare den demokratiske idé, men at analysere det faktiske system. Han antager at vælgerne - ligesom markedsagenterne (jvf. Kapitel 12) - savner social rationalitet. Dette kan være rigtigt eller ej, men i den udstrækning, det er rigtigt, kan det dårligt undgå at legitimere en eller anden form for elitisme, snarere end demokrati; Schumpeter's teoriehistoriske navneskilt er 'elitedemokrat', men dette begreb er fundamentalt en selvmodsigelse.

Det mest centrale resultat fremkom imidlertid gennem kritikken af

Downs, nemlig at **demokratiets subjekt nødvendigvis er socialt**; i den udstrækning vælgeren ikke er social, er demokratiet der ikke. Anderledes udtrykt er demokratiets subjekt ikke det **asociale individ**, som vi kender fra privatejendommen og markedet, men snarere det **socialt menneske**.

Alt i alt vil jeg konkludere at man i markedets optik ikke kan få øje på demokratiet.

NOTER

1. Dette og det følgende kapitel er en revideret udgave af en artikel i Politica (Lundkvist, 1999).
2. Se Buchanan, 1986: 10, 14f, 20, 28f, 73-76, 87f og 95f, samt Buchanan, 1993: 7 og 47f; desuden har jeg anvendt Buchanan/Tullock, 1962. - Buchanan er, som en række andre økonomer fra det radikale højre (Hayek, Coase, Becker, Lucas, Friedman), blevet tildelt Nobel Prisen. De første to essays i Buchanan, 1986, giver et interessant indblik i hans – sejrige - kamp mod 50ernes og 60ernes dominerende Keynesianere ('dirigisme'), herunder hans 'opvækst' med Knight og Chicago Skolen og senere medvirken ved oprettelsen af Virginia Skolen ('public choice'). Sammenlign i øvrigt Buchanan's frihedsbase-redegrundelse af privatejendommen, omtalt i Kapitel 4.4.
3. Principielt tager Buchanan/Tullock, 1962, afstand fra at den økonomiske og politiske agent nødvendigvis er selvisk, men de resolverer at agenterne realistisk set overvejende er selviske og lægger derfor denne præmis til grund for deres analyse, jvf. 19f, 28, 305 og 312f.
4. Kravet om énstemmighed indebærer enten at den enkelte får vetoet, altså kan forhindre de andres ønsker, eller at den enkelte kan 'opt out', altså være ubundet af de andres beslutning; de to muligheder er velkendt fra EU-sammenhæng.
5. For en kortfattet fremstilling af Hayek's demokrati-opfattelse, se Hayek, 1968. Sekundærlitteraturen er meget omfattende. Gamble, 1996: 92f, understreger at Hayek skelner mellem liberale og demokratiske principper og klart foretrækker de første: "Democracy is acceptable to Hayek only if it produces liberal decisions", så han er rede til at acceptere et autoritært system, hvis dette er nødvendigt for at redde liberalismen.
6. Jvf. også Hayek's tilslutning til Lord Acton's politik- og demokratiforståelse, omtalt i Kapitel 35. Gamble, 1996: 94, sammenfatter: "There is no necessity, according to Hayek, to make universal adult suffrage one of the criteria for democracy"; han ser den egentlige grund til at Hayek's "thoughts .. turned to disenfranchising them /the masses/" (s. 97) i, at kun eliten kan forventes at opnå indsigt i hvordan et liberalt system fungerer.
7. Det er højst tvivlsomt om det giver mening at tale om (én) 'klassisk demokratiteori'. I Schumpeter's fremstilling minder den mest om Rousseau's.
8. Downs støtter sig her til Calhoun's interessante universalhistoriske begrundelse for den-

ne præmis om selvished: Vi føler "more intensely what affects us directly than what affects us indirectly through others .." (Cit. i Downs, 1957: 27). Dette nærhedsargument for selvished er en pendant til Böhm-Bawerk's teori om tidspræference (som forklaring af renten) og Hayek's teori om den nære viden (som forsvar for markedet og kritik af plan-økonomi).

9 . I øvrigt skal jeg ikke komme ind på hans mere konkrete hypoteser om partisystemets funktionsmåde (hovedkonklusionen er at partier trækker mod midten for at opfange flest stemmer). Blot skal det nævnes at borgernes politiske aktivitet udover valgdagen ikke spiller nogen rolle i hans rene model. For deltagerdemokrater er kommunikation og politisk debat essentielle elementer i demokratiet, men hos Downs kommer dette først ind i billedet, når han tager højde for usikkerhed, altså mangelfuld viden; da bliver overtalelse vigtig (s.82ff).

10. Med Macpherson's ord (1973: 189) gælder det i Downs' verden at "if all men are rational we cannot have a rational democracy." Hauptman, 1997: 40f, mener også at der er tale om et 'false paradox', for så vidt som det er betinget af præmissen om selvished. Begrundelsen hos begge forfattere er dog anderledes end den her anførte.